

KRONIEK

TIJDSCHRIFT HISTORISCH AMERSFOORT

JRG 21 • NR 3 SEPTEMBER 2019

**Onbekend
monument**

Amersfoort wint Erfgoedprijs

Eind 2018 werd Amersfoort genomineerd voor de Erfgoedprijs 2019. Bij de presentatie voor de jury liet Amersfoort een film zien waarin Open Monumentendag-juniorgidsen met groot enthousiasme over het Amersfoortse erfgoed vertelden. Op 30 maart 2019 werd bekend dat Amersfoort de publieksprijs had gewonnen.

Vondst van de Maand september

Aanhakend bij het thema 'plekken van plezier' van deze Open Monumentendagen is door de stadsarcheologen een tegel van buitenplaats Kouwenhoven gekozen. Duidt de tegel zelf ook op plezier? Lees verder op pp. 10-11. De tegel, en alle andere vondsten van de buitenplaats, zijn de hele maand september te zien bij het Centrum voor Archeologie, Westsingel 46.

Adviseur monumentenzorg

Na het vertrek van Gerard Keijzer is het gemeentelijk bureau monumentenzorg sinds 1 juni 2019 versterkt met Eelco Dijkstra als adviseur Monumentenzorg. Dijkstra (1969) studeerde bosbouw aan de Universiteit van Wageningen. Na een zeer diverse loopbaan vond hij zo'n achttien jaar geleden zijn passie in de wereld van het culturele erfgoed. Hiervoor werkte hij bij de Monumentenwacht Utrecht.

WIL GROENHUIJSEN

Nieuwe Withoos

Sinds juni is een 'nieuwe' Matthias Withoos te zien in Museum Flehite. Het 'Sottobosco met landschap en jachtstillevens' (ca 1665-1675) is op een veiling aangekocht door de Oudheidkundige Vereniging Flehite en het Westfries Museum in Hoorn. Het schilderij toont de verschillende specialismes van Withoos, het stadsgezicht en het bosstillevens.

NICO BRONS

Vertrek Gerard Raven

In mei nam Gerard Raven afscheid als conservator van Museum Flehite. Wie kan zich het museum voorstellen zonder de snelle Gerard, de duizendpoot, het geheugen van het museum en kenner van de Amersfoortse geschiedenis. En niet te vergeten de ervaren eindredacteur van de Kroniek. Zijn talloze werkzaamheden zijn verdeeld onder collega's. Zo zal Lydia Edelkoort waken over de historische collectie en stadsgeschiedenis, binnen en buiten het museum. Gerard gaat nu genieten van zijn welverdiende pensioen, maar blijft als redacteur verbonden aan het Jaarboek.

In memoriam

In april overleden Henk Roimans en Ep de Ruiter, twee markante mannen uit de Amersfoortse erfgoedwereld. Over hun betekenis voor de stad leest u op p. 20.

INHOUD

4 Onbekend:
Villa Amersberg

6 Huis
't Vagevier

8 Meesterverteller
Max Keuris

10 Wat vertellen
de tegels?

12 Uitbundige
kaarten

14 Avondmaals-
bekers

16 Zusters van
Sint-Agnes

18 Buidel met
gebeden

20 In Memoriam
21 De fascinatie
22 De schenking
23 Nieuwe boeken
24 Agenda

Villa Amersberg

Voor het eerst is Villa Amersberg gedurende Open Monumentendag toegankelijk. Nu kunnen bezoekers op zondag 15 september niet alleen de bijzondere tuin van dit rijksmonument bekijken, maar ook de bijzondere art-deco-elementen in het interieur.

ERFGOEDFOTO.NL/JOS STOVER

door MAX CRAMER

Deze plek aan de Utrechtseweg is nauw verbonden met het naastgelegen Berghotel, dat in 1880 onder de naam 'Hotel de Berg' werd gebouwd op een nog vrijwel kale Amersfoortse Berg. Vanaf hier hadden de gasten een vrij uitzicht over de Gelderse Vallei en het Eemdal. Zelfs de Onze-Lieve-Vrouwetoren was vanaf hier zichtbaar. Een advertentie uit 1895 maakte melding van een 'gezonde luchtstreek en frappante vergezichten'. Hier kwamen de welgestelde bezoekers uit de grote steden in de zomermaanden tot rust als in een kuuroord. Het pand bezat alle kenmerken van de chaletstijl, zoals de gedecoreerde daklijst en de panelen met houtsnijwerk.

PAVILJOEN

In 1903 werd het hotel overgenomen door Heinrich Christian Carl Ludwig Martens, die in 1860 in Malchow (Meckelenburg-Vorpommern Duitsland) was geboren. Martens was een man met grote ambities. Binnen een jaar werd het hotel grondig gerenoveerd en werd een uitkijktoren toegevoegd om van het uitzicht te kunnen genieten. Ook werd er een houten paviljoen neergezet. Dat had in 1902 in Düsseldorf op de 'Industrie-Gewerbe-und Kunst-Ausstellung' gestaan, een soort wereldtentoonstelling. In dit romantische paviljoen met een spits torentje toonde houthandelaar Anton Peters zijn producten. Het paviljoen stond afgebeeld in de tentoonstellingscatalogus

Villa Amersberg met de tuin van D.F. Tersteeg.

en werd beschreven als 'Die Holz-Grosshandlung Anton Peters, Düsseldorf, hatte im Freien einen Wald-Pavillion nordischen Stils errichtet (...). Hoteleigenaar Martens had ongetwijfeld deze tentoonstelling bezocht en zag nieuwe mogelijkheden voor dit paviljoen.

Boven: Paviljoen in Düsseldorf. Uit de tentoonstellingscatalogus, 1902.

Rechts: Paviljoen in de tuin van het Berghotel, 1903.

ARCHIEF EEMLAND, J.W. WENTZEL

GROTE AMBITIES

Maar Martens' ambities gingen verder. Rond het paviljoen en het hotel, dat intussen de naam 'Berghotel' had gekregen, liet hij vermoedelijk in datzelfde jaar een tuin aanleggen naar ontwerp van de beroemde tuinarchitect Leonard Anthony Springer (1855-1940). De ontwerptekening is bewaard bij de afdeling Bijzondere Collecties van de Wageningen Universiteit. Het ontwerp bestaat uit twee delen; een noordelijk deel in Engelse landschapsstijl met een gebogen lanenpatroon en het zuidelijke deel met een rechthoekige opzet. Het resultaat is zichtbaar op een archiefphoto uit omstreeks 1903, vlak na het plaatsen van het paviljoen en de aanleg van de tuin. Opvallend element in de tuinaanleg is de ronde, boogvormige pergola die het snijpunt van de paden markeert. Ook is te zien dat het paviljoen wat hoger op een heuvel staat. Daar heeft het vijftien jaar gestaan.

ERFGOEDFOTO.NL/JOS STOVER

Bij het omslag: trappenhuis in Villa Amersberg.

INGRIJPENDE VERANDERING

In mei 1918 gaf Heinrich Martens opdracht tot het bouwen van een grote villa. Op de eerste tekeningen ontbreekt de naam van de architect, maar op een late-

Persoonlijke herinneringen aan Amersberg

door Jan Carel van Dijk, secretaris van de Oudheidkundige Vereniging Flehite.

Het was eind jaren 50, ik zal zo'n tien jaar geweest zijn. Een van mijn schoolvriendjes was Paul Bindels, zoon van de eigenaar/exploitant van zowel het Berghotel als het er tegenover gelegen paviljoen aan de Utrechtseweg. De familie Bindels had drie dochters wier voornamen begonnen met de letter M en drie zoons met de beginletter P. Het gezin woonde samen met een tante in de immense villa Amersberg direct naast het Berghotel. In het pand was ook de Nederlandse Hotelmaatschappij gevestigd, waar behalve het Berghotel ook het toenmalige Carlton Hotel aan de Amsterdamse Vijzel-

straat toe behoorde. Vader Bindels voerde de directie over het geheel.

In de ruime kinderspeelkamer in Amersberg was het in die jaren een soort zoete inval. Langs de wanden stonden rondom banken waarvan de zittingen op te tillen waren en die vol zaten met speelgoed. Voor iedereen was er wat te drinken en vaak ook een Koetjesreep. Tegenwoordig zijn snacks heel normaal, maar destijds was zo'n stukje *cacaofantasia* een buitengewone traktatie. Voor Kerstmis maakten koks van het hotel sneeuw witte bouwwerken van dragantsuiker, zoals een kapelletje, die na de feestda-

gen óók nog eens deels hun weg naar de kinderkamer vonden.

In de tuin van Amersberg lag een reusachtige kelder van de Utrechtse Waterleiding Maatschappij, enige tijd de concurrent van de gemeentelijke waterleiding. Op de plaats van die kelder is een appartementencomplex gebouwd. Maar ik herinner me de kelder nog goed. Hoe Paul Bindels de sleutel wist te vinden van die best wel geheimzinnige ruimte, zodat we daar konden spelen in dat donkere reservoir met inktzwart ogende waterbassins. Spannend, maar achteraf gezien levensgevaarlijk!

BIJZONDERE COLLECTIES WAGENINGEN UNIVERSITEIT

Tuinaanleg rond Berghotel, tuinarchitect L.A. Springer, 1903.

Bouwtekening van voorgevel, H. Lesage, 1919.

re, verder uitgewerkte tekening uit 1919 staat de naam H. Lesage. Dit is vermoedelijk de bevriende Amsterdamse aannemer Hendrik Le Sage, die zijn bedrijf had aan de Nieuwezijds Voorburgwal 34 in Amsterdam. De villa ligt op de grens tussen hoog en laag, waardoor de tuinzijde twee verdiepingen met kap telt en de ingangszijde aan de achterkant (noordzijde) slechts één bouwlaag bezit.

Binnen werd alles in grote luxe uitgevoerd. Opvallend zijn de art-deco glas-in-loodramen van het Haarlemse atelier W. Bogtman, de rijk betegelde hal en de kamers met houten lambrisering, goud behang en een afbeelding van een boerderij in een romantisch landschap.

NIEUWE TUINSTIJL

Zes jaar later werd de tuin getransformeerd in de zogenaamde 'nieuw architectonische stijl' door tuinarchitect Dirk Frederik Tersteeg (1876-1947). Heel bewust werd de tuin bij de villa getrokken en is het als het ware 'een open

Max Cramer is architectuurhistoricus bureau Monumentenzorg Amersfoort.

ARCHIEF EEMLAND

kamer' van het landhuis geworden. De tuin ligt verdiept, omgeven door muurtjes. In het orthogonale padenverloop kan men nog de oorspronkelijke aanleg van Springer herkennen, maar nu wordt het snijpunt door een rechthoekige vijver met fontein bepaald. Het water stroomt uit een rots via een open verbinding naar de vijver. Nadat de villa en de omringende tuin in 1986 als gemeentelijke monumenten waren aangewezen, 'promoveerde' het in 2000 tot rijksmonument. ●

Tip voor Open Monumentenweekend

Vlakbij kunt u op zondag 15 september ook het Berghotel en het Belgenmonument bezoeken. Zaterdag 14 september is ook de watertoren toegankelijk, net als het nabijgelegen Leerhotel Het Klooster en het Klooster van Onze-Lieve-Vrouw-ter-Eem.

HUURLINGEN EN EEN PRINSES IN 'T VAGEVIER

Kleurrijke bewoners in de Muurhuizen

Een duik in de geschiedenis van een willekeurig huis in de Amersfoortse binnenstad levert vaak kleurrijke verhalen op. Het huis 't Vagevier in de Muurhuizen 108-110 is wat dat betreft geen uitzondering.

door JORIS AMMERLAAN

In de eerste helft van de 17e eeuw werd 't Vagevier bewoond door een rijke burgemeestersfamilie die hun fortuin veilig stelde met de tabaksteelt. Later kwam er een grote groep internationale huurlingen te wonen, die een soort familieclan vormde. Deze clan telde leden uit hoge Pruisische adel, Britse huurlingen uit Engeland en Wales en zelfs een dochter van Prins Maurits!

FAMILIE FRANZEN

De vroegst bekende bewoners van 't Vagevier zijn Herbert Franszen en zijn echtgenote Jannetje van Domselaer, beiden leden van Amersfoortse burgemeestersfamilies. Herbert was een wees en groeide op bij zijn oudtantes in 't Vagevier. Het huis erfde hij in 1618 van hen. Eenmaal op eigen benen had Herbert Franszen al een redelijk vermogen achter zijn naam staan. Daarom kan hij in de jaren daarna goed gevolgd worden in de archieven van de stad. Regelmatig trad hij trad op als getuige, leende geld uit of stond garant voor leningen. Kortom, hij was een vooraanstaand burger geworden. In 1625 trouwde hij met Jannetje van Domselaer. Ook binnen de familie van zijn vrouw had Herbert een leidende rol bij het oplossen van conflicten rondom testamenten en andere geschillen. Zij woonden lange tijd aan de Kamp, maar ook in de Muurhuizen, in het huis naast 't Vagevier. Op 't Vagevier namen zij in 1640 een hypotheek.

WEDUWE

Vrij kort daarna verdween Herbert opeens uit beeld. Om de lening op 't Vagevier af te kunnen betalen moest Jannetje het huis verkopen. Daarbij had Jannetje als niet-handelingsbekwame vrouw haar vader en haar zwager nodig, die moesten instaan voor 'de absente Harbert Fransz.'. Hierna stond Jannetje te boek als we-

Huis 't Vagevier, de oorspronkelijke voorzijde, nu achterzijde.

duwe, dus waarschijnlijk overleed Herbert voordat hij zijn zaken goed af kon wikkelen.

Als officiële weduwe mocht Jannetje van Domselaer echter wel haar eigen zaken behartigen. Zij werd een van de spelers in de tabaksteelt die in 1625 op de zandgronden rondom Amersfoort was geïntroduceerd. Jannetje zou tijdens haar lange leven – zij stierf pas in 1697 – vele tabaksschuren en tabakslanden aan- en verkopen. Ook deelde zij een aantal keer in testamenten van leden van de familie Van Oldenbarnevelt. Toen zij stierf liet zij dan ook een rijke boedel na aan haar zoons en dochters.

DUITSE ADEL

Jannetje had 't Vagevier tijdens de woelige periode rond Herberts dood aan Petronella Verhel verkocht, de weduwe van Hans Juriaan van Pelnits. Deze naam is de vernerlandsing van de duitse naam Hans Georg von Pöllnitz zu Alsbach. Hans Georg was afgezant van de Pruisische keurvorst in de Republiek. In 1609 trouwde hij in Utrecht met de Amersfoortse Petronella Verhel. Petronella vertrok met Hans Georg naar Duitsland, waar hij in

1622 werd vermoord na een bezoek aan de Kaiserwahl in Frankfurt. Kort daarna duiken Petronella en haar kinderen weer op in de Amersfoortse archieven. Zij is uit Duitsland teruggekeerd om steun te vinden bij haar familie in het Eemland.

Petronella en haar schare kinderen waren goeude burgers van de stad. Zo bezat zij al een gedeelte van huis Rommelenburg, dat Hans Georg vlak voor zijn dood had gekocht, gelegen op de hoek van de Korte Gracht en de Muurhuizen, tegenover huis Tinnenburg. Petronella breidde haar bezittingen gestaag uit, waaronder dus met huis 't Vagevier.

Een van haar zoons, Hieronymus Christoph, zou daar blijven wonen tot hij naar Duitsland terugkeerde. Daar werd hij uiteindelijk burgemeester van Lippstadt.

HUURLINGEN

Amersfoort was een garnizoensstad, waar huurlingen waren gelegerd. Zolang de oorlog van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden tegen Spanje voortduurde, kende een garnizoensstad een redelijk stabiele financiële basis. Garnizoenssteden werden immers door de Staten Generaal goed betaald voor het huisvesten van de soldaten. De meeste zoons van Petronella van Pelnitz geboren Verhel waren huurlingen geworden. Zo maakte zoon Gerard Bernhard als ritmeester deel uit van een compagnie cavalerie van het Amersfoortse garnizoen.

Deze Gerard Bernhard van Pelnitz en zijn zusters Elisabeth en Anna Maria waren de kern van een clan huurlingen. Beide zusters trouwden met Engelse kapiteins, Elisabeth met Sir Anthony Craven en Anna Maria met Edward Morgan in Amersfoort. Anna Maria en Edward Morgan kregen verschillende dochters. Een van hen, een kleindochter dus van de Amersfoortse Petronella, trouw-

Linksonder: trouw-inschrijving van Edward Morgan met Anna Maria van Pelnitz, oktober 1642.

Rechtsonder: trouw-inschrijving van Gerhard Bernard van Pelnitz met Leonora van Nassau, maart 1642.

Boekanier Henry Morgan, gehuwd met een kleindochter van Petronella Verhel.

18e-eeuwse hout-snede.

Joris Ammerlaan is historicus, onafhankelijk onderzoeker en zoon van de huidige bewoners van 't Vagevier.

de met haar neef Henry Morgan, een beroemd boekanier in de Caraïben. Haar vader Edward werd uiteindelijk vice-gouverneur van Jamaica, waar zijn schoonzoon Henry als kaper een andere faam zou verwerven.

EEN ORANJE-BASTAARDDOCHTER

Vrijwel gelijktijdig met het huwelijk van Anne Maria met Edward Morgan trouwde, eveneens in de Joriskerk, haar broer Gerard Bernard met Eleonora van Nassau, een (bastaard)dochter van prins Maurits. Gerard volgde in zijn vaders voetsporen en trad in dienst van de Pruisische

keurvorst Friedrich Wilhelm. Na een diplomatieke carrière, onder meer als kamerheer van deze vorst, stierf hij uiteindelijk in 1685 als gouverneur van Berlijn. Zijn vrouw Eleonora was een bekend figuur aan het Pruisische hof. Zij had toegang tot de hoogste regionen van de macht doordat zij de nicht was van de vrouw van keurvorst Friedrich Wilhelm. Dat was Louise Henriëtte, een dochter van Frederik Hendrik, een halfbroer van Maurits. Eleonora zou een tiental jaar na Gerard overlijden in Berlijn.

Amersfoort was in de 17e eeuw in dit opzicht een knooppunt van nationaliteiten. In het garnizoen troffen huurlingen uit verschillende windstreken elkaar, ook al spraken ze verschillende talen. Ze woonden verspreid over de stad. De bewoners van huis 't Vagevier zijn een mooi voorbeeld van het soms internationale karakter van de stad. ●

ARCHIEF EEMLAND

Speelfilms in zakformaat

De Amersfoorter Max Keuris (1923-1979) was een veelzijdig kunstenaar. Hij tekende, schilderde en ontwierp platenhoezen en boekomslagen. Een verrassend aspect van zijn oeuvre zijn de animatiefilms die hij in de jaren 60 maakte voor reclamestudio Dollywood.

FAMILIE KEURIS

door WICHARD MAASSEN

Toen Max Keuris in 1959 als artdirector en 'trucfilmregisseur' in dienst trad bij Joop Geesink, de grote man achter Dollywood in Amsterdam, was dat een soort rentree. Als 20-jarige werkte hij namelijk een aantal maanden op de tekenfilmafdeling van een door Geesink en Marten Toonder opgerichte studio. Na onenigheid over de koers gingen beiden aan het einde van de oorlog hun eigen weg. Geesink legde zich toe op poppen- en Toonder op tekenfilms. Keuris was toen al vertrokken; beschietingen van het spoor maakten het heen en weer reizen tussen Amersfoort en de hoofdstad in de loop van 1943 onmogelijk.

De hernieuwde kennismaking met de flamboyante Geesink, bedenker van het STER-leeuwje Loeki ('asjemenou'), kwam als geroepen. Drie jaar eerder was Keu-

Max Keuris (r)
aan het werk in de
Geesink Studio,
jaren 60.

ris gescheiden van jeugdvriendin Ada Bakkenes. Met de inkomsten uit freelance klussen, onder meer in de reclamewereld, kon hij de alimentatie voor drie kinderen amper betalen.

MILJOENENBEDRIJF

In de jaren 50 was Dollywood uitgegroeid tot een miljoenenbedrijf met 150 werknemers. Naast poppenfilms werden daar in de jaren 60 tientallen reclamespots vervaardigd, mede door de komst van commerciële televisie in landen als Frankrijk, Italië en Duitsland. Uit een bewaard gebleven notitieboekje blijkt dat de naam van Keuris verbonden is aan ruim 160 korte en langere films. Drie animatiefilms, gemaakt in opdracht van Philips, vormen het hoogtepunt van dit 'oeuvre'. Ze werden onder meer vertoond in bioscopen, als voorprogramma, en op filmfestivals, en boekten veel succes.

MINI-SPEELFILM

Met name Philips *Cavalcade: 75 years of Music* uit 1966 laat zien waarom. In ruim negen minuten komt een bonte parade van muziekstijlen uit de hele wereld voorbij, van opera tot jazz en van tango tot fado. In beeld verschijnen onder meer indianen, tropische danseressen in rieten rokjes en een Venetiaanse gondelier, die een serenade brengt aan een schone op het balkon. De hand van Keuris, met veel gevoel voor humor, is in de door de film verspreide grappen onmiskenbaar aanwezig.

Cavalcade oogt als een speelfilm in zakformaat. Mede door de vloeiende montage vervliegt het besef dat je zit te kijken naar een reclamefilm. Dit was voor het Stedelijk Museum Amsterdam de reden om *Cavalcade* in 1974 te vertonen op de tentoonstelling Beeldje voor beeldje over de Nederlandse animatiefilm. In een brief

Still uit een van de Philips-animatiefilms van Max Keuris.

aan Keuris prees directeur Edy de Wilde de productie aan als 'een boeiend voorbeeld van model-animatie'.

LEGER VAN VAKLIEDEN

De productie van zo'n relatief beknopte animatiefilm was in het pre-digitale tijdperk een arbeidsintensief proces. Op reportage in 'het gekkenhuis' van Geesink, beschreef een verslaggever van *De Groene Amsterdammer* medio jaren 60 gedetailleerd alle stappen. 'In een conglomeraat van tekenkamers en werkplaatsen worden poppenkoppen gesneden, decors gezaagd en pruikjes en piepkleine kostuums gemaakt. (...) Ergens laat iemand mij plastic ledematen zien, die in alle standen kunnen worden gebogen. Mannetjespoppen hebben uitneembare monden zodat ze alles kunnen 'zeggen', van vrouwtjes verwisselt men steeds (achter de haargrens) het halve gezicht. Geesinks poppen zijn kleine mensen die kunnen fietsen, autorijden, pianospelen en roken. (...) Kleine stadjes worden er in de studio gemaakt, compleet met grachten, woonhuizen, kroegjes, draai- of ophaalbruggen, een muziektent.' Dit vereiste een leger van vaklieden, zoals schilders, smeden, timmermannen en lassers. 'De artdirectors maken het draaiboek. (...) Op papier leggen zij vooraf elke scène vast, tot op een halve seconde nauwkeurig. De artdirector ontwerpt eveneens de poppen en de decors.' Om de beweging van de spelertjes precies te kunnen bepalen, werd de muziek van tevoren op band gezet. De opnamen vergden zeeën van tijd. Voor één seconde film waren 24 beeldjes nodig. Een film van drie minuten betekende drie maanden werk.

ONDERSCHIEDING

De best ontvangen Philips-productie was *The Travelling Tune* (1962), die tijdens het jaarlijkse filmfestival in het Italiaanse Bordighera werd onderscheiden met een Gouden Dadel. Voor de tien minuten durende film werd gebruik gemaakt van een nieuwe techniek: papier. Ook in de geknipte en aan elkaar geplakte 'paperdolls' en decors zat onnoemelijk veel werk. De

opnames namen anderhalf jaar in beslag. Net als *Cavalcade* is *The Travelling Tune* een muzikale wereldreis, met veel ruimte voor kleine grapjes, zoals een parodie op Geesink, tronend achter een bureau met een joekel van een bril en dito sigaar.

UITBUNDIG

De meest uitbundige film uit Keuris' 'Philips-trilogie' is *Philips on parade* uit 1964. Net als in de andere twee films is er sprake van een reis rond de wereld. Op de deunen van een vrolijke mars dendert ruim acht minuten lang een fanfareorkest door traditioneel uitgebeelde Eskimo- en Indianendorpen. Er wordt kwistig gestrooid met shots van elektrische apparaten, wat *On Parade* tot een meer uitgesproken promotiefilm maakt dan de andere twee Philips-producties. Zo komt op een tropisch eiland een elektrische citruspers voorbij en verschijnt op de Zuidpool een koelkast in beeld.

Joop Geesink, eigenaar van Dollywood, was een flamboyante verschijning, eind jaren 30.

'STOMME ZAKEN'

Keuris had veel te danken aan Geesink. Hij ontmoette er zijn tweede vrouw, Hetty Jolink, verdiende goed en genoot van de grote feesten die het winstgevende bedrijf zijn personeel aanbood. Maar de manier waarop rond 1970 een einde kwam aan zijn loopbaan als artdirector, was minder aangenaam. Enkele megalomane plannen brachten Dollywood in grote financiële problemen. Zo bedacht Geesink onder meer een attractiepark, Holland Promenade, dat Disneyland naar de kroon moest steken. Gevolg: een groot aantal ontslagen, een maatregel waarvan ook Keuris de dupe werd. 'De naam van de directeur van Dollywood kan ik niet meer horen', fulmineerde hij een paar jaar later in dagblad *Het Centrum*. 'Als die man al die miljoenen niet in stomme zaken had gestoken, was ik er waarschijnlijk tot m'n dood blijven werken. Nu is het zo, dat je uitgepraat bent als de mensen je met hem associëren. Jezus, ik zou nog liever gedoodverfd worden als de kamerheer van Adolf Hitler... verdomd, dan had ik nog een Reichsrente gehad ook!' ●

Wichard Maassen is verslaggever van *AD Amersfoortse Courant*.

Lees meer in het boek Max Keuris, Meesterverteller, dat Wichard Maassen schreef (zie p. 23). Werk en animaties van Max Keuris zijn te zien t/m 13 oktober in Museum Flehite.

HAROLD VAN DEN HAUTEN

Grijpt het ene meisje de ander bij de lurven?

WAT VERTELLEN DE TEGELS OP HET GEMAK?

Buitenhuis Kouwenhoven

Bij de opgraving van buitenhuis Kouwenhoven in Hoogland-West zijn tegeltjes gevonden op de plaats van het vermoedelijke gemak (toilet). De afbeeldingen erop stelden de archeologen voor een raadsel en doen bij hen wilde fantasieën opkomen.

door FRANCIEN SNIEDER

Het vak van de archeoloog is leuk, maar je moet wel tegen onzekerheden kunnen. Bij een opgraving worden voorwerpen en sporen gevonden, die de vooraf gestelde vragen maar deels beantwoorden en op hun beurt nieuwe vragen oproepen. Vaak is daarbij wel te zeggen wat het niet is, maar wat het dan wel is, is lastig of onmogelijk. Zo ging het ook met de tegels die gevonden zijn in een kleine ruimte in het buitenhuis Kouwenhoven. Dit artikel is een poging tot duiding van de afbeeldingen.

HET GEMAK VAN DE BUITENPLAATS

Kouwenhoven is gebouwd tussen globaal 1650 en 1670. Uit de datering van het aardewerk kan worden opgemaakt dat bewoning hier rond 1650 begint. En op

Het gemak en de beerkelder van huis Kouwenhoven.

een kaart uit 1670 van de provincie Utrecht staat de buitenplaats al aangegeven. Meer over Kouwenhoven staat in de Kroniek 4-2018 (december).

Een kleine rechthoekige ruimte aan de oostzijde van het huis is geïnterpreteerd als gemak, omdat deze grensde

aan een, veel grotere, beerkelder. In het gemak werden talrijke tegelfragmenten gevonden. Tegels waren tot in de 16e eeuw een grote luxe in huis. Het was uiteraard hygiënisch, want je kon de wanden daardoor goed schoon houden. Maar het was ook een kwestie van status. In de periode waarover het hier gaat, de tweede helft van de 17e eeuw, waren tegels al vrij gebruikelijk. Maar een betegeld gemak getuigt van zekere welstand.

HERKOMST EN DATERING

De meeste tegels van het gemak zijn zeer fragmentarisch bewaard gebleven. De fragmenten waren 0,9 cm. en tegels van deze dikte zijn gebakken in de periode van 1660 tot 1700 en dat sluit mooi aan bij de bouwperiode van het huis. Ze zijn 12,8 cm in het vierkant en voorzien van beschildering in het blauw. Afgebeeld zijn altijd twee figuurtjes, mannen met of zonder hoeden en waarschijnlijk ook vrouwen of meisjes, met een kapje over de haren. De hoeken van de tegels zijn versierd met een spinnetje, zoals dat in vaktermen heet. Gelet op genoemde kenmerken en de stijl van de beschildering is het waarschijnlijk dat deze tegels zijn gemaakt in de tegelbakkerij De Bemuurde Weerd te Utrecht, dat in bedrijf was van 1664 tot 1718.

DUBBELZINNIGHEDEN?

Op 17e-eeuwse tegels staan allerlei onderwerpen afgebeeld. Schepen, landschappen, dieren, soldaten en Bijbelse voorstellingen komen voor, maar ook spelende kinderen. De afgebeelde kinderen zijn aan het touwtje springen, knikkeren, hoepelen, steltlopen, bokspringen; het zijn de kinderspelen die ook op het schilderij van Pieter Breugel de Oudere zijn weergegeven.

Op de tegels van Kouwenhoven staan telkens twee figuren afgebeeld, waardoor de gelijkenis met de kinderspelen-tegels groot is. Echter de attributen ontbreken: nergens is een knikker of een hoepel te bekennen. De voorstelling waarbij iemand op de grond ligt en met een stok wordt geslagen lijkt ook niet bepaald een kinderspel te verbeelden. Parallellen van deze Kouwenhoven-tegels zijn heel schaars: in het Tegelmuseum te Otterlo zijn drie enigszins vergelijkbare tegels met twee mannen zonder duidelijke activiteiten.

Wat doen de figuurtjes op onze tegels dan? Al fantasierend gingen de ideeën van de betrokken archeologen in de richting van scabreuze voorstellingen. Een richting

Francien Snieder is stadsarcheoloog van Amersfoort.

die niet zo gek is als je kijkt naar de merkwaardige houdingen die sommige figuurtjes aannemen. Zoals de twee figuren die beiden op de knieën zitten, terwijl de achterste zijn handen tussen de benen van de voorste steekt. Zijn hier dubbelzinnigheden in het spel?

SCABREUS?

Erotische toespelingen werden in het verleden vaak verhuuld aan de goede verstaander getoond. Maar wij herkennen tegenwoordig die 17e-eeuwse dubbelzinnigheden niet meer. Zo zijn op 17e-eeuwse schilderijen de voorstellingen vaak op meer dan één manier te lezen: een afgebeelde hond fungeert in de voorstelling als gezelschapsdier, maar kan ook een verwijzing zijn naar huwelijks(on)trouw. Hetzelfde geldt voor de emblemata-literatuur, die in de 17e eeuw erg populair was. Een plaatje vergezeld van een korte tekst, een spreekwoord of gezegde, verwijst naar een levensles, die zo verhuuld wordt weergegeven.

VADERTJE CATS

De 17e-eeuwer was gek op spreekwoorden en gezegden. In 1627 publiceerde Jacob Cats zijn *Sinne- en minnebeelden*, een verzameling van toen gangbare spreekwoorden en gezegdes samen met een afbeelding. Dit boek is van grote invloed geweest op de mentaliteit van die eeuw en ook nog daarna. Het algemene gebruik van spreken in vergelijkingen en beeldspraak was veel gangbaarder dan nu. Worden de spreekwoorden van toen niet meer gebruikt, de meeste zijn nu zelfs geheel vergeten. Laat staan dat we ze begrijpen. In woord is het begrip dus al een probleem, laat staan als die spreekwoorden zijn omgezet in beeld. Dan moet er in feite twee keer een vertaalslag worden gemaakt.

SPREEKWOORDEN

Als archeoloog weet je vaak wel, wat het niet is. Zo lijkt het heel onwaarschijnlijk dat het op de Kouwenhoven-tegeltjes om kinderspelen gaat. Ook voor een scabreuze interpretatie ontbreekt een goede basis. Maar dat het verbeeldingen zijn van spreekwoorden of gezegden is goed mogelijk. Er waren daarvan vele honderden in gebruik en ook opgeschreven, zoals in de *Lyste van Rareitayten* door Anna Folie. Een duidelijke overeenkomst tussen een spreekwoord en een voorstelling op een tegel is niet te vinden. Of zou de tegel met de twee figuurtjes waarbij de achterste de voorste in het kruis tast, de betekenis hebben van 'iemand bij de luvren grijpen'? ●

Met dank aan het Nederlands Tegelmuseum in Otterlo en P. Sprangers, auteur van diverse publicaties over tegels.

Uitbundige versieringen bij eerste ansichtkaarten

Een schilderachtige stad als Amersfoort was al vroeg een favoriet onderwerp op ansichtkaarten. De ontwikkeling daarvan begon rond 1883 met de geïllustreerde briefkaart. Vanaf 1 april 1892 werden door de postdienst echte *prent-briefkaarten* toegestaan, waar het vooral gaat om het gefrankeerd versturen van een afbeelding en minder om de tekst.

door JAN CAREL VAN DIJK

Aanvankelijk werden vooral fraai uitgevoerde felicitaties en nieuwjaarsgroeten verzonden, maar al vrij snel ook topografische onderwerpen zoals straten, pleinen en gebouwen. In de allereerste jaren waren de ansichten uitbundig opgesmukt, zodat het feitelijke onderwerp bijna ondergeschikt was aan de versieringen. De latere 'gewone' kaarten waren soberder, maar daardoor wél informatiever: uitsluitend nog de plek werd getoond.

Niettemin vinden velen die vroege wat bombastische versies vandaag de dag extra nostalgisch en romantisch. Voldoende reden om een aantal Amersfoortse exemplaren uit dat eerste begin de revue te laten passeren.

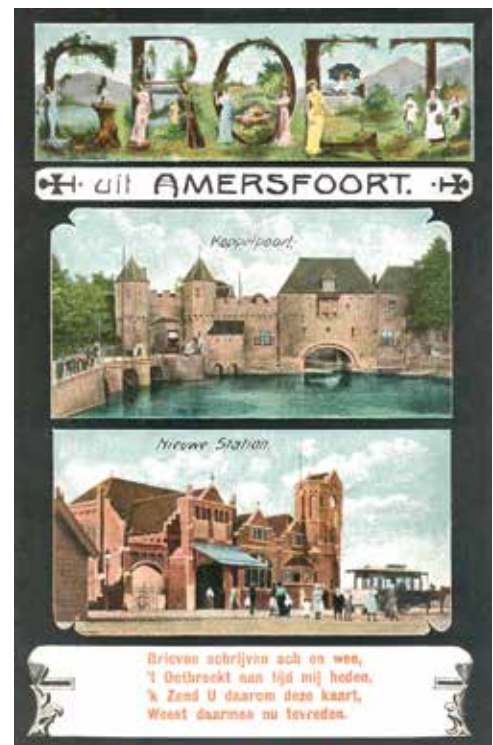
In navolging van vooral Duitsland, waar men ze destijds vaak ook nog liet drukken, werden plekje in de stad toen bijna altijd afgebeeld binnen ornamentale kaders en/of omringd door bloemetjes. Dankzij het steendruk-procedé kon dat al gauw in kleur.

OOK ONBEKENDE PLEKJES

Uiteraard werden de meest bekende stadsgezichten uit de binnenstad, zoals de Onze-Lieve-Vrouwetoren en de Koppelpoort, vaak op deze rijkelijk versierde wijze vastgelegd. Maar ook minder voor de hand liggende en soms zelfs tamelijk onbekende plekken kregen aan-

KAARTEN UIT COLLECTIE AUTEUR

dacht. Een voorbeeld is het tafereel van de Bergweg, de huidige Utrechtseweg. Zelfs afbeeldingen van het station of de kazernes waren van de nodige bloemetjes en tierlantijntjes voorzien.

GEDICHTJES EN RECLAME

Bij sommige kaarten bleken ornamenten alleen niet genoeg en werd er een rijmpje aan toegevoegd. Gedichtjes waren sowieso 'in' tijdens de eerste decennia van de afgelopen eeuw. Letterlijk honderden Amersfoortse

Jan Carel van Dijk is secretaris van de **Oudheidkundige Vereniging Flehite**.

rijmkaarten werden uitgegeven, waarop niet eens een topografische afbeelding stond.

Een aparte categorie vormen de reclamekaarten. Afgebeeld zijn er twee van margarinefabriek Gruno, die ze bij haar producten cadeau deed. Je zou kunnen zeggen dat dit verre voorlopers zijn van de 'freecards', die in de jaren 90 van de vorige eeuw werden geïntroduceerd en die men nu vaak in publieke gelegenheden aantreft. Alleen hadden ze toen een wat hoger Amersfoort-gehalte. ●

Verdwenen in de smeltkroes

Sinds het midden van de 17e eeuw bezat de Amersfoortse Sint-Joriskerk vier zilveren avondmaalsbekers. Nadat de laatste twee bekers in de 19e eeuw waren verkocht, zijn het archieven die een beeld kunnen geven van de bekers en hun maker.

door ANNELIES KREKEL-AALBERSE

Enkele jaren geleden volgde ik in Archief Eemland een cursus paleografie. Een van de te transcriberen documenten was een stedelijke rekeningen van het jaar 1642. Hierin las ik dat *cameraer* (lid van het stadsbestuur belast met de stedelijke financiën) Matheus Langelaer op 2 december van dat jaar in opdracht van het stadsbestuur 160 gulden betaalde aan de 'Heeren Regenten van 't Collegie of Broederschap van de S. Joris Kerk'. Er moesten van dit bedrag vier avondmaalsbekers worden gemaakt 'totten dienst ende celebratie vant h. Avontmael'. Een maand later ontving de rentmeester van de Sint-Joriskerk Hendrick van Bronckhorst dit bedrag.

Deze kostbare opdracht was mogelijk geworden door de verkoop van de gebouwen en gronden van het Sint-Aegtenklooster, het aanzienlijkste van de drie vrouwenkloosters in de stad. Na de reformatie in 1579 vervielen de bezittingen van de kloosters aan het stadsbestuur, maar de religieuzen mochten er blijven wonen tot de laatste was overleden. De laatste non van het Sint-Aegtenklooster overleed in 1637 en het complex tussen 't Zand en het Spui werd verkocht aan de Amsterdamse lakenkoopman en wever Marten Codde.

DE ZILVERSMID

In de *Extraordinaris uitgaven* van de kerkmeesters staat de naam vermeld van de zilversmid die de opdracht kreeg. Jan Otte(n) van Schaack ontving voor het maken van de vier avondmaalsbekers voor het zilver 141 gulden 3 stuivers en aan fatsoen (maakloon) 10 gulden. De bekers wogen samen 94 loodt en 1 engels (= 1477 gram). Dit komt overeen met het gemiddelde gewicht van bekers uit andere steden die wel bewaard zijn gebleven, zoals bijvoorbeeld Breda, Dokkum en Utrecht.

Inscriptie op de avondmaalsbeker van Leusden, met de naam Everard van Weede en familie-wapen.

Onderzijde avondmaalsbeker, met stadswapen van Utrecht (midden onder), jaarletter A (rechts) en meesterteken (links).

JOANNE FORKEMA

JOANNE FORKEMA

Van het werk van Jan Otten is verder niets bekend, omdat het archief van het goud- en zilversmeden niet bewaard is gebleven. Wel weten we uit eerder archiefonderzoek dat zijn werkplaats was gelegen op de hoek van de Langestraat en de Krommestraat. In 1633 trouwde hij met Marritgen Jansz van Halteren; zij kregen vier kinderen, Elias, Jacomina, Wilhelmina en Helena.

Jan Otte(n) van Schaack overleed waarschijnlijk halverwege de 17e eeuw, want op een lijstje van zilversmeden uit het derde kwart van de 17e eeuw komt zijn naam niet (meer) voor. Wel staan daar de namen van vijf andere zilversmeden genoemd, Hendrick Camp, Herbertus van Dust, Hendrick de Leeuw, Reinyer van der Maet en Jacobus van Raelt, 'alle Borgers soo sij seggen'.

HET GILDE

Het goud- en zilversmedengilde werd opgericht in 1599. Op 1 oktober van dat jaar scheidde het zich af van het smedengilde, aldus Abraham van Bommel in zijn *Beschrijving van de Stad Amersfoort* uit 1760. In de ordonnantie die het gilde in 1599 van het stadsbestuur ontving staan allerlei bepalingen waaraan men als gildelid moest voldoen. Deze ordonnantie is in afschrift bewaard gebleven in het Utrechts Archief.

Zo mochten alleen burgers van Amersfoort gildelid worden. Als een goud- of zilversmid van buiten de stad zich hier wilde vestigen, moest hij het gilde 6 gulden en twintig stuivers betalen en aan de keurmeesters 15 stuivers. Een zilversmid mocht gelijktijdig één zoon en één leerjongen in de leer hebben. Als de leerling na een opleiding van drie jaar gildelid wilde worden, moest een goudsmid als proefstuk een geëmailleerde ring met een steen maken en een zilversmid een zilveren beker

.....

Een zilversmid mocht gelijktijdig één zoon en één leerjongen in de leer hebben.

.....

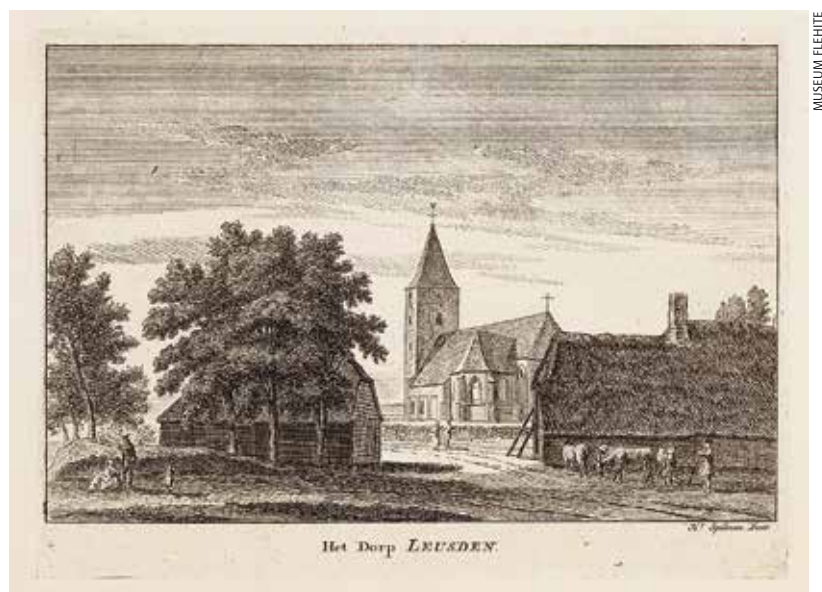
of schaal. Het gebruikte zilver moest van het hoogste zilveragehalte zijn (0.925). Nadat het voorwerp gereed was sloeg de zilversmid er zijn meesterteken in, vaak zijn initialen. Het mocht pas worden verkocht na controle door de keurmeester. Deze sloeg nog twee tekens in de onderzijde van het voorwerp, het stadswapen en een jaarletter.

VERVANGEN

Twee van de vier 17e-eeuwse zilveren bekers waren tot het midden van de 19e eeuw nog in de Sint-Joris-

De kerk van Leusden, gravure Hendrik Spilman, midden 18e eeuw. De kerk is in de 19e eeuw wegens bouwvalligheid afgebroken. Alleen de toren, nu bij Begraafplaats Rusthof, is blijven staan.

kerk in gebruik, naast tinnen kannen en schotels. Dit weten we omdat alles toen te gelde is gemaakt. De opbrengst was 125,35 gulden voor de twee zilveren bekers en 10 gulden voor het tin. Ze waren overbodig geworden, omdat de kerk in 1853 een omvangrijk nieuw avondmaalservies had gekregen, gemaakt door de Rotterdamse zilversmeden Lang & Koops. Het servies bestaat uit een grote kan en twee kleine kannen, een schotel en de twee borden, vier bekers en twee offerbussen. Het was een schenking van de weduwe Gossiaux, die echter anoniem wilde blijven. Wel bepaalde zij dat de opbrengst van de verkochte zilveren bekers en het tin moest worden verdeeld tussen het Vrouwenhuis van de Diaconie, de Anna Paulowna Bewaarschool en het Weduwenfonds van de Predikanten van Amersfoort.

MUSEUM FLEHTE

LEUSDEN

Door de genereuze schenking van de weduwe zijn de laatste twee 17e-eeuwse zilveren bekers uit Amersfoort verdwenen. Onbekend zal blijven hoe ze eruit zagen. Vermoedelijk waren ze circa 15 cm hoog, maar of ze een eenvoudige inscriptie hadden of fraai waren gegraveerd zullen we niet te weten komen. Misschien zagen ze er wel zo uit als de avondmaalsbeker van de kerk van Leusden. Uit de inscriptie blijkt dat deze beker, samen met bijbehorende avondmaalskan en -schotel, door Everard van Weede (Utrecht 1595-1665) werd geschonken aan de kerk van Leusden aan de Vlooswijkseweg. Van Weede was gehuwd met de Amsterdamse patriciërdochter Maria van Vlooswijk (Amsterdam 1598-1656) wier familie veel grond in Leusden bezat. Op de gladde beker prijkt Van Weedes naam en wapen, met een stichtelijke inscriptie. De zilversmid Peter Minnen uit Utrecht maakte de beker in 1664, twintig jaar na de Amersfoortse bekers. ●

Annelies Krekel-Aalberse is zilversmedkundige en auteur van diverse publicaties over zilver.

De zusters van Sint-Agnes

Over de wederwaardigheden van het Sint-Agnes- of Agnietenconvent zijn we vooral geïnformeerd door de kroniek van het convent, het *Memoriale*, het *Memorieboek*, en het *Informieringheboec der jongen* (zie p.18-19). Dit laatste is deels of geheel van de hand van de rector van het convent Jan de Wael (Johannes Gallicus). Het origineel uit 1510 is helaas niet bewaard gebleven en we moeten het dan ook stellen met een kopie uit 1635 door notaris Johan van Ingen. Hij maakte een niet altijd even duidelijk overzicht.

door JACQUES KOEKKOEK

De zusters van Sint Agnes zochten onder invloed van de religieuze vernieuwingsbeweging de Moderne Devotie rond 1380 naar een gemeenschappelijk leven. Het waren meest arme ongetrouwde vrouwen en weduwen 'begerende de werelt met haer wellusten ende genoechten te verlaten ende alleen Godt ootmoedichlick en innichlick te dienen'. Deze lekengemeenschap was eenvoudig gehuisvest bij de stadswal, tussen de Herenstraat en Sint Andriesstraat, in het gebied tussen de oude en de nieuw aan te leggen stadsmuur. De Agnietenzusters leefden aanvankelijk in grote armoede en zagen zich gedwongen om van deur tot deur te bedelen om brood. Dankzij schenkingen en de intrede van rijke zusters was de noodzaak tot bedelen later niet meer zo nodig.

Door de vondsten van honderden textielsnippers en een spinhoutje in een beerput in de Herenstraat, maakte stadsarcheoloog Francien Snieder aannemelijk, dat de zusters van Sint-Agnes hun kost hebben verdiend met textielnijverheid.

Sint-Agnietenklooster op de kaart van Brau en Hogenberg (detail), 1588.

De Latijnse school in het voormalige Sint-Agnietenklooster, 1729.

Rechtsonder: De kapel van het voormalige Sint-Agnietenklooster, ca 1820.

REIS OP HET KERKHOF

Door de groei van de gemeenschap werd in 1487 een grotere kapel gebouwd op de hoek van de Herenstraat en de Zuidsingel en het oude kerkje afgebroken. In het *Memoriale* van Sint-Agnieten staat hierover een curieuze opmerking. De overblijfselen van de zusters die in de

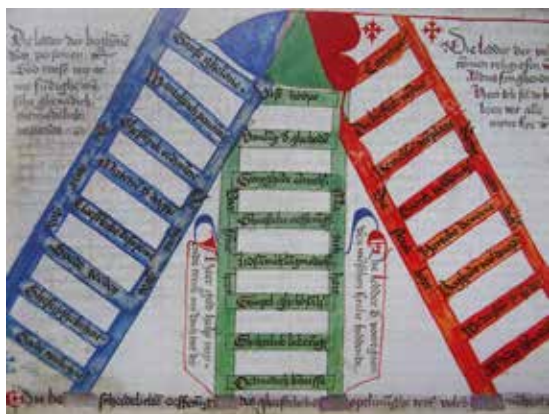
MUSEUM FLEHITE

oude kapel waren begraven, werden opgegraven – ‘wel drie manden vol’ – en ‘met grote eer’ op het kerkhof opnieuw begraven. Het kerkhof was tevens een plek waar de zusters aflaten konden verdienen, door in de geest een pelgrimage te maken naar Rome, het Heilige Land en Jeruzalem. Zij konden de reis niet daadwerkelijk maken omdat zij gebonden waren aan hun convent. Maar zo boden bepaalde plekken op het kerkhof een goed alternatief.

DERDE REGEL VAN SINT-FRANCISCUS

In 1399 werd in Amersfoort onder leiding van Willem Hendrickx, een van de drie biechtvaders van de zusters, het Kapittel van Utrecht opgericht, een verenigingsverband van derde-orde conventen. In hetzelfde jaar traden de zusters van Sint-Agnes toe tot dit kapittel. Deze conventen hanteerden de derde regel van Sint-Franciscus, die bestemd was voor leken die een religieus leven leidden, maar toch het contact met de buitenwereld behielden. De drie kloostergeloften (armoede, kuisheid en gehoorzaamheid) en clausuur (strikt afgescheiden zijn van de buitenwereld) waren voor een convent niet verplicht, maar wel voor een echt klooster. In de praktijk legden deze derde-orde zusters of tertiariissen vaak wel de kloostergeloften van kuisheid en gehoorzaamheid af en deden ze afstand van privébezit. Zo was er vaak nauwelijks onderscheid tussen een convent van de derde orde en een klooster.

WEG NAAR GEESTELIJKE WASDOM

Dat de zusters van Sint-Agnes een steeds striktere levenswijze voorstonden en de weg van de verkleoosterlijking opgingen, blijkt wel uit het verzoek van de zusters aan rector Jan de Wael om een instructieboek voor hen op te stellen. De Wael (Johannes Gallicus, zie p. 18) maakte in 1510 een uitgebreid vormingsprogramma onder de naam *Informeringheboec der jongen*. Hierin beschrijft hij de voortgang die elke novice moet doormaken om tot de hoogste staat van geestelijke wasdom te komen. De Wael deelt de zusters in drie klassen in: de beginnelingen, de gevorderden en de volmaaktten. De weg die zij moeten gaan wordt voorgesteld door drie lad-

Vermoedelijke keldermuren van het Sint-Agnietenconvent, met latere trap.

Pagina van het *Informeringheboec* van Jan de Wael, ca 1510.

Jacques Koekkoek is gids van het Gilde Amersfoort en geïnteresseerd in de Moderne Devotie en Thomas a Kempis.

ders die hemelwaarts gericht zijn. Het opleidingsniveau van de zusters zal niet bijster hoog geweest. De meesten moesten eerst leren lezen en schrijven. De Wael stelde leeslijsten op van werken waaruit zij konden putten. Die lijsten waren gebaseerd op werken in de bibliotheek van het klooster en betroffen uitsluitend Nederlandstalige werken; Latijn hoefden de zusters niet te kennen.

NA DE REFORMATIE

Na de Reformatie in 1579 kwamen de kloostergoederen en -middelen in de stad onder beheer van de stadsmagistraat. Voor de conventen ontstond – letterlijk – een sterfhuisconstructie. De broeders en zusters mochten tot hun dood in de conventen blijven wonen, maar er mochten geen novicen meer worden aangenomen. Hierdoor waren de conventen tot uitsterven gedoemd. Met het overlijden van de laatste zuster in 1597 kwam er een einde aan het Sint-Agnietenconvent. In de kapel en de paterskamer werd, voor korte tijd, een fabriek gevestigd

voor de vervaardiging van bombazijn, een stof met een schering van zijde of linnen en een inslag van wol of katoen. Vanaf 1622 tot omstreeks 1800 heeft de Latijnse school hier haar domicilie gehad. In 1860 werd de kapel afgebroken en ook de overige gebouwen ontkwamen niet aan de slopershamer.

CONVENTSGEBOUWEN

Er zijn weinig tastbare herinneringen aan de conventsgebouwen. Van de dakruiter en het klokje van de kapel is bekend dat zij na de sloop van het convent naar de Dieventoren zijn verplaatst. Maar er is waarschijnlijk nog meer. Het pand 45A aan de Zuidsingel, beter bekend als De Insteet, staat op de plek van het vroegere convent. Een rondgang door dit gebouw laat zien dat binnenmuren en een kelder van aanzienlijk oudere datum lijken te zijn dan het huidige 18e-eeuwse pand. Ook de zijgevel aan de rechterzijde van het gebouw moet van oudere datum zijn. Een tweede inspectie met Sandra Hovens, adviseur Monumentenzorg, versterkte de vermoedens dat het hier mogelijk gaat om muren uit de 15e en/of 16e eeuw, die wellicht deel hebben uitgemaakt van het Sint-Agnietenconvent. Het zou mooi zijn als er in de Herenstraat een informatiebord geplaatst zou worden over dit bijzondere vrouwenconvent. ●

Een buidel met gebeden

Nederlandse boeken uit de middeleeuwen liggen niet voor het oprapen. De meeste worden veilig bewaard in openbare collecties: in een bibliotheek, archief of museum. Zo nu en dan duikt er bij een veiling eentje op uit een particuliere verzameling. De Koninklijke Bibliotheek, de nationale bibliotheek van Nederland, is er dan als de kippen bij.

door ED VAN DER VLIST

Tot halverwege de 15e eeuw was elk boek een handschrift. Wie een tekst wilde bezitten, moest die met de hand laten kopiëren of zelf overschrijven. Ieder boek was daardoor een uniek product; geen handgeschreven exemplaar was gelijk aan een ander. De boekdrukkunst maakte een eind aan deze verscheidenheid. Voortaan konden boeken worden vernieuwvuldigd in een oplage van min of meer identieke exemplaren. Maar de nieuwe techniek verdreef de oude traditie niet abrupt, en ook niet helemaal. In de tweede helft van de 15e eeuw en in de 16e eeuw zouden nog veel boeken met de hand worden geschreven. Dat geldt vooral voor administratieve werken, liturgische boeken en al of niet versierde boeken bestemd voor de privédevotie. Veel van dit soort handschriften waren te vinden binnen de muren van kerken en kloosters.

Voor handschriften vormde de boekdrukkunst mogelijk wel een bedreiging. Was een tekst eenmaal beschikbaar in gedrukte vorm, dan kon immers eenvoudig afscheid worden genomen van een handgeschreven versie. Van het perkament van zulke verouderde boeken werd dan bijvoorbeeld lijm gekookt, het papier kon wellicht nog een laatste dienst bewijzen in het gemak. Het perkament werd ook vaak hergebruikt als bindmateriaal of ter versteviging van een boekband (zogenoemde maculatuur). Bovendien bedreigde de Reformatie specifiek de bibliotheken van religieuze instellingen. In de Noordelijke Nederlanden kwamen bergen boeken uit kerken en kloosters op de brandstapel terecht. Boeken die dit lot ontlie-

Het gesloten buidelboek.

pen, raakten verspreid en belandden soms ver van huis. Zo ook de weinige boeken die een relatie hebben met de zusters van Sint-Agnes in Amersfoort.

VERSPREIDE HANDSCHRIFTEN

Het mooiste bewaard gebleven handschrift uit het Sint-Agnietenklooster is een fors missaal uit 1457. Een broeder van Sint-Hieronymusberg bij Hattem (onder Zwolle) schreef het voor de zusters, in opdracht van hun rector en biechtvader. Het boek wordt bewaard in Rijksmuseum Twenthe in Enschede. Het bevat een grote kruisigingsminiatuur en penwerk in een stijl die we ook aantreffen in een Middelnederlands getijdenboekje uit 1463, dat ook is gemaakt voor de Franciscanessen in Amersfoort. Dat boekje ligt nu in een Amerikaanse bibliotheek. Waarschijnlijk behoorde ook een ander Middelnederlands getijden- en gebedenboek, eveneens uit 1463, en nu in de Universiteitsbibliotheek van Leiden, aan de Amersfoortse zusters. Museum Catharijneconvent in Utrecht bezit een band met heiligenlevens uit het eind van de 15e eeuw, dat heeft toebehoord aan de rector van de kapel van de zusters. Een boek in de volkstaal, *Informiringhe der jonghen* van Johannes Gallicus (Jan de Wael, zie p. 17), dat in 1510 aan de zusters behoorde, berust tegenwoordig in de Bibliotheek Zuid-Kennemerland in Haarlem, de voormalige Stadsbibliotheek.

Ook de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag bewaart een 15e-eeuws boek van de zusters. Dit *Memoriale van Sanct Agnieten t'Amersfoort* bevat enkele gebeden, maar voornamelijk allerlei opsommingen: lijsten van paters, maters, weldoeners en anderen. Ook aan

bod komen de zusterconventen van Sint Agatha en Sint Barbara in Amersfoort, alsmede de broederhuizen van Sint Jan en het zojuist genoemde Hieronymusberg of Hulsbergen bij Hattem. Daarnaast bevat het onder meer een Ars moriendi-traktaat ('Hier beghynt die konst van wel te sterven') en een necrologium of dodenlijst van het klooster.

In een privécollectie bevindt zich een 15e-eeuws gebedenboek. Van een ander boek is de huidige verblijfplaats helaas niet bekend. Het betreft een Middelnederlands getijdenboek op perkament, met de aantekening *Dit hoert den sust[er]en van Sunt Agniete tAmersfoort*. Dat bevond zich in de nalatenschap van Charles Sulpice Flament (1758-1835), de eerste bibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek.

Versierde beginletter in het gebedenboek.

Ed van der Vlist is conservator middeleeuwse handschriften bij de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.

Het schutblad van het gebedenboek

Dit boeck hoert toe den susteren tot Sancte Agnieten te Amersfoort.

NIEUWE VONDST

In december 2016 verwierf de Koninklijke Bibliotheek op een veiling in Parijs een tot dan toe onbekend, meer dan vijfhonderd jaar oud gebedenboek uit het Sint-Agnietenklooster. De afmetingen van het boekje zijn bescheiden, nog kleiner dan een smartphone maar wel drie keer zo dik. De gebeden zijn geschreven door twee verschillende handen. De tweede hand noteerde op het schutblad voorin: *Dit boeck hoert toe den susteren tot Sancte Agnieten tAmersfoort*. We mogen aannemen dat het boek daar ook is geschreven en (spaarzaam) versierd.

De inhoud biedt een fascinerende blik op het geloofsleven van een laatmiddeleeuwse kloosterzuster. Uit de gebeden, exempelen en andere vrome teksten rijzen tijdloze vragen die haar bezighouden, zoals: wat stelt een mens nou helemaal voor? Antwoorden geeft het ook: *Stubbe ende assche bin ic. Ic bin een doot hont ende stinckende. Ic bin een worm ende vuulnisse. Wie bin ic dat ic di loven sel.*

EEN BUIDEL MET GEBEDEN

Het 'nieuwe' gebedenboek steekt niet meer in zijn oorspronkelijke band; hoe die er uitzag weten we helaas niet. Het boekje is in 1919 opnieuw ingebonden – maar wel op een heel bijzondere manier. Het gaat om een 'buidelboek', een boek waarvan de bekleding aan één kant zo lang is, dat het met een haak (of knoop) aan een gordel kan worden bevestigd. Er zijn wereldwijd niet meer dan 26 middeleeuwse buidelboeken bekend. In Nederland is er maar één, in Museum Meermanno, niet voor niets het Museum van het Boek.

We weten niet alleen wanneer de band om het Amersfoortse gebedenboek is aangebracht, we kennen ook de binder, en zelfs de persoon voor wie hij deze band maakte. Dat staat allemaal vermeld op het voorplat: *Pro Alfredo | Lindeboomio | grato animo | compegit*; en op het achterplat: *Carolus Desamblanx | Bibliopegus | Anno Domini | M.C.M. xix*. De Franse industrieel Alfred-Antoine-Joseph Lindeboom (1873-1936) was een vermaard verzamelaar van bijzondere boeken. Zijn collectie zeldzame drukken kwam in 1924 en 1925 in Parijs onder de hamer. Charles-Philippe de Samblanx (1855-1943) was een vooraanstaand boekbinder in Brussel. Zijn atelier produceerde onder andere banden in middeleeuwse kloosterstijl.

Ondanks de faam van De Samblanx' bindwerk betaalde de KB voor het buidelboekje een bescheiden bedrag. Hoeveel precies doet er niet toe; want een middeleeuws gebedenboek betaal je uiteindelijk met je ziel. ●

In memoriam

SASKIA BERDENIS VAN BERLEKOM

Ep de Rooter (1955-2019)

Op 20 april jl. overleed Ep de Rooter, restaurator van Museum Flehite. Dankzij zijn kennis en kunde kon eind vorige eeuw een deel van de museumcollectie worden gerestaureerd in het kader van het Deltaplan voor het Cultuurbehoud. Ook kon op een veiling een verwaarloosd schilderij worden aangekocht, dat dan in het restauratie-atelier door Ep werd opgeknapt. Zo zijn menige Withozen in de museumcollectie terecht gekomen.

Maar Ep was veel meer. Met zijn esthetische blik zorgde hij ervoor dat tentoonstellingen er mooi en verzorgd uitzagen en voorwerpen goed werden uitgelicht. Hij ontwikkelde zich daarnaast tot een begenadigd fotograaf. Na het weekend liet hij collega's meegenieten van de foto's die hij had gemaakt in bijvoorbeeld de polder Arkemheen. Maar ook fotografeerde hij schilderijen en andere collectiestukken, voor de collectieregistratie maar ook voor een publicatie als *Schatten van Amersfoort*. Ep was de duizendpoot van het museum: hij kende de collectie en het gebouw door en door en altijd wist hij wel een oplossing voor een praktisch probleem. Met zijn museumhond Casper en later Teun was hij binnen en buiten het museum een markante verschijning.

THIJS ROOIMANS

Henk Rooimans (1947-2019)

Op 16 april jl. is Henk Rooimans overleden. Hij was als vertegenwoordiger van de Oudheidkundige Vereniging Flehite (OVF) enkele jaren lid van de gemeentelijke monumentencommissie. Daar toonde hij zich zeer betrokken bij de stad en zette hij zich vol overgave in om het aanzien van de stad te verbeteren. Toen de monumentencommissie op andere wijze werd samengesteld en de 'zetel' van Flehite kwam te vervallen, was hij nauw betrokken bij de oprichting van het Forum Ruimtelijk Erfgoed van de OVF. Ondanks zijn ziekte bleef Henk zich tot het laatst inzetten voor 'zijn' stad en streed hij tegen de 'verrommeling' ervan.

Henk zelf was architect, woonde en werkte in de binnenstad. In 1973 had hij samen met zijn vader het bureau Rooimans & Rooimans Architecten opgericht. Hij restaureerde een aantal monumentale panden zoals het Burgerweeshuis en de daarnaast gelegen monumenten aan de Zuidsingel. Ook renoveerde hij het gemeentehuis in Leusden. Later bestond het grootste deel van zijn opdrachten uit verbouwingen en uitbreidingen van woningen, winkels en kantoren. Het bureau werd in 2015 opgeheven.

Trudy de Mooy

DE FASCINATIE VAN...

” Mijn studie Maatschappijgeschiedenis was mijn eerste fascinatie. Door omstandigheden kwam ik echter in 1987 in Hoogland terecht met een baby van 9 weken. Prima hoor, maar dat was voor mij niet te combineren met een studie in Rotterdam.

Enfin, je weet hoe dat gaat in een nieuwe woonplaats. Je bent eerst op je huis georiënteerd en daarna ga je je omgeving verkennen. Onder andere met mijn zootje naar de speeltuin naast de bibliotheek aan de Engweg. Aan de horizon verschenen de pas gebouwde Ruïnewoningen van Leo Heijdenrijk. Ik snapte er niets van en vond het eigenlijk maar vreemde objecten! Maar ik ben wel wat dichterbij gaan kijken, het fascineerde mij. Er was vlakbij ook een straat (De Stille Steeg) compleet afgemaakt in een zandvlakte. Verderop werd een vijver gegraven.

Een paar jaar later ontmoette ik op het schoolplein iemand die excursies organiseerde in Kattenbroek (de wijk waar de Ruïnewoningen staan). Of ik interesse had om rondleider te worden. Ja, dat vond ik wel interessant. En vervolgens gaat er een wereld voor je open (mijn wereld, bleek!): stedenbouwkundige plannen, architecten, ontwikkelaars, makelaars, sociale en allerlei andere soorten woningbouw, een dorp ernaast, duurzaamheid, hoe om te gaan met water, design in de openbare ruim-

Leden van de Oudheidkundige Vereniging Flehite vertellen hoe hun specialisme ook waarde heeft voor het Amersfoortse erfgoed.

te gevolgd door kunst in de openbare ruimte. Dat hele proces van bedenken tot en met uitvoeren, wat al eeuwen aan de gang is. Oprecht fascinerend!

Voor ik de rem erop kon zetten, was ik bezig met rondleidingen door de hele stad in opdracht van de Zonnehof CMK. Tegelijkertijd rondde ik de lerarenopleiding Handvaardigheid/Kunst af in Zwolle. Met als thema Openbare Ruimte en dan in het bijzonder 'waar voelt men zich plezierig buiten, en waarom?'.

Mijn (inmiddels) twee zonen werden wat ouder, daarvoor werd mijn wereld ook wat groter en organiseerde ik onder eigen titel rondleidingen Architectuur Stedenbouw in Amersfoort, maar ook in Leidsche Rijn en Amsterdam. Andere steden lagen in het verschiep. De Ruïnewoningen en het hele gebied daaromheen - het zogenaamde Herfstveld - ben ik inmiddels enorm gaan waarderen.

Het Masterplan Vathorst werd in 1997 gepresenteerd. In 2003 resulteerde dat voor mij in een baan in dit nieuwe stadsdeel, waar ik inmiddels woon en nog steeds naar grote tevredenheid werk.

Dat bouwen aan onze stad, wat dus al eeuwen plaatsvindt. Dát is de reden dat ik lid ben geworden van de Oudheidkundige Vereniging Flehite. Ik zit daar nu ook in de activiteitencommissie.

DE SCHENKING VAN... Hendrik Bos (1924-1998)

door JAN CAREL VAN DIJK

Van tijd tot tijd kunnen er prachtige aankopen gedaan worden voor de collectie van Museum Flehite. Niet zelden bleek gehele of gedeeltelijke financiering daarvan mogelijk door Stichting Fonds Bos (SFB), gelieerd aan de Oudheidkundige Vereniging Flehite (OVF).

De SFB kon worden opgericht omdat de in Amersfoort geboren Philips-ingenieur Hendrik Bos bij zijn overlijden in Eindhoven in 1998 de vereniging maar liefst een miljoen gulden naliet. Het was bestemd voor onder andere het onderhoud en de uitbreiding van de museumcollectie en het bevorderen van historische publicaties over Amersfoort en omstreken. Toen de panden van Museum Flehite nog geen eigendom waren van de gemeente, kon een deel van dat enorme bedrag tevens gebruikt worden voor bouwkundige voorzieningen en onderhoud.

Tegenwoordig ligt het accent hoofdzakelijk op bijzondere verwervingen. Bijvoorbeeld schilderijen en tekeningen van de kunstenaars Jordanus Hoorn (1753-1833), Jakob Nieweg (1877-1919) en Albert Fiks (1908-1945), die allen grotendeels in Amersfoort woonden en werkten. Omdat andere goede gevers werken van met name Hoorn en Fiks schonken, kan Museum Flehite nu zonder bruiklenen prachtige overzichtsexposities organiseren. De SFB beperkt zich overigens zeker niet tot aanschaf van schilderijen alleen. Zo kon in 2017 het wandtapijt 'De Graalridders' van Edmond de Cneudt worden aangekocht. OVF-lid Ger de Ree nam daarbij de kosten van de restauratie voor zijn rekening. Ook passend binnen de bedoelingen van Hendrik Bos was het deels bekostigen van een professionele inventarisatie van de museumcollectie, die nu nagenoeg geheel digitaal vastgelegd en toegankelijk is gemaakt.

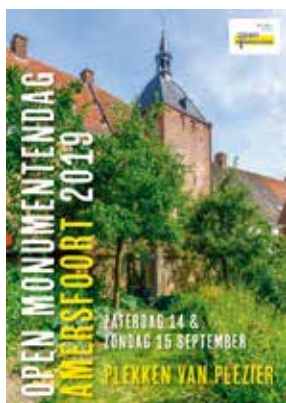
Het wandtapijt 'De Graalridders', 1949. Naar ontwerp van Cuno van den Steene, uitgevoerd door de Parijse handwever A. Chargelègue bij handweverij en tapijtknoperij Edmond de Cneudt in Baarn.

Helaas is het wél zo dat de bodem van de Stichting Fonds Bos in zicht komt. Stilletjes wordt daarom gehoopt dat zich kleine of grote opvolgers aandienen. Dat zou opnieuw een zogenoemd 'fonds op naam' kunnen zijn op grond van een nalatenschap. Door de ANBI-status van de OVF zijn er dan geen successierechten verschuldigd. Maar ook een schenking bij leven is mogelijk, bijvoorbeeld in natura. Dat is weer fiscaal aantrekkelijk omdat de waarde al gauw geheel aftrekbaar is.

Een privaat fonds als de SFB kan vaak ook als katalysator fungeren. Externe partijen zijn eerder bereid een voor de Amersfoortse cultuurhistorie waardevol object mee te financieren, als een basisbedrag vanuit de OVF beschikbaar is.

Via de OVF (secretariaat@historisch-amersfoort.nl) kan indien gewenst altijd een kosteloos en onafhankelijk notarieel advies geregeld worden.

Open Monumentendag 2019 / Plekken van Plezier (Amersfoort 2019), gratis. Veel foto's en informatie over alle 50 opengestelde monumenten in Amersfoort.

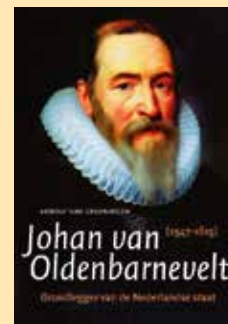
Gerdy Seegers, Wij Amersfoort, Koningsdag 2019 (Amersfoort, Bekking & Blitz, 2019), isbn 9789061095415, 64 pp., €14,99. Sfeervolle foto's en verhalen van het bezoek van de koninklijke familie aan Amersfoort.

Darja de Wever, Amersfoort in het middelpunt (Amsterdam, School der Poëzie, 2019), isbn 9789083001012, 27 pp., bij Archief Eemland. Gedichten, verhalen en liedjes, speciaal voor MAVO/ VMBO. Over bekende Amersfoortse plekken, personen en gebeurtenissen.

NOG MEER OLDENBARNEVELT

Arnout van Cruyningen, Johan van Oldenbarnevelt, Grondlegger van de Nederlandse staat (Utrecht, Omniboek 2019), isbn 9789401915502, 320 pp., €24,99. Biografie.

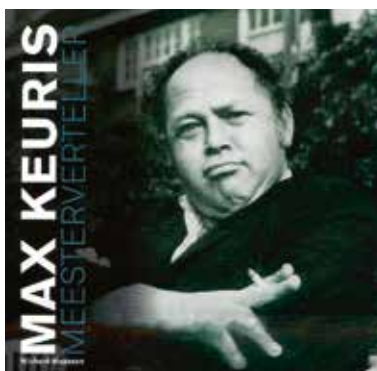

Jeroen Steenbeek, Soevereine Staten (Amersfoort, Stonestream, 2019), isbn 9789082739602, €19,90.

Toneelstuk van de Amersfoortse scenarioschrijver Jeroen Steenbeek over de gebeurtenissen tussen de moord op Willem van Oranje in 1584 tot en met de executie van Van Oldenbarnevelt in 1619.

Jan Weening, Oldenbarnevelt - De laatste reis van de landsadvocaat (Sterck & De Vreese, 2019), isbn 9789056155087, 216 pp., €19,99. Weening verweeft historische feiten met fictie in zijn verhaal over de poging om Oldenbarnevelts stoffelijke resten in het geheim over te brengen naar landgoed Stoutenburg.

Wichard Maassen, Max Keuris Meesterteller (Amersfoort: Stichting Regionaal Spitwerk, 2019), isbn 9789082453065, 136 pp., €19,90. Over de veelzijdige Amersfoortse kunstenaar Max Keuris, lid van het Amersfoortse kunstenaarsgenootschap de Ploegh, net als Toon Tieland en Johan Traarbach. (zie pp. 8-9)

José Hurdeman, Ondergronds in de Tweede Wereldoorlog (Leusden, Historische Kring Leusden, 2019), isbn 9789082969801, 464 pp., €19,95.

Verhalen uit de Gelderse Vallei, de Veluwe en de Krimpenerwaard, over geruisloos verzet, gewapend verzet, passief verzet, humanitaire hulp, stakingen, onderduiken, sabotage, verspreiden van illegale bladen en spionage.

Roelof Meijer, Atze Haytsma: leven in de kantlijn, (s.l., Ventura Group BV, 2019), isbn 9789082667356, 186 pp., €29,95. Haytsma (1929-2019) was beeldhouwer, dichter en fotograaf en begon in Amsterdam bij de Cobragroep. Als docent op Middeloo verhuisde hij in 1964 naar Amersfoort.

Vorgenomen uitgave:

John Bom, Prins Willem III kazerne Amersfoort: van ontstaan tot verdwijnen.

Na uitgebreid onderzoek is een rijk geïllustreerde publicatie mogelijk.

Bij belangstelling graag een e-mail naar jabom@live.nl.

AGENDA

Museum Flehite - Westsingel 50 / Breestraat 80 www.museumflehite.nl

t/m 13 oktober: Collectie Vozyakov – Oude meesters

t/m 13 oktober): Max Keuris Meesterverteller

19 oktober t/m 26 januari 2020: Engelbert L'hoëst

19 oktober t/m 26 januari 2020 Museum Flehite en Elleboogkerk – Armando

Archief Eemland - Eemplein Eemhuis 3e verdieping www.archiefeemland.nl

t/m 15 november: Conny kiest. Werk van de Amersfoortse fotografe Conny Meslier

Wijkmuseum Soesterkwartier - Sint-Bonifaciusstraat 61 www.wijkmuseumsoesterkwartier.nl

elke zaterdag 11-16 uur

Zaterdag 6 en 21 september 13.30 uur Museum Flehite : rondleiding door zoon Friso Keuris door de tentoonstelling Max Keuris Meesterverteller

Donderdag 12 september 15-16 uur Museum Flehite : rondleiding langs oude meesters van Vozyakov

Zaterdag 14 en zondag 15 september : Open Monumentendag zie www.omdamersfoort.nl

Zaterdag 14 september 14 uur Sint-Aagtenkapel : *Het Oor van Oldenbarnevelt*, het Amersfoorts Kamerkoor zingt werk van tijd- en plaatsgenoten van Van Oldenbarnevelt

Dinsdag 17 september 20 uur Museum Flehite : OVF-lezing Inge de Bruyne: *Alles gaat opperbest; wat oorlog met een familie doet (WO1)*

Maandag 16 en 23 september 13.30 - 15.30 uur Museum Flehite : Cursus *Wat betekent Johan van Oldenbarnevelt voor Nederland?* Opgeven www.vuamersfoort.nl

Zaterdagavond 21 september 20 en 21.15 uur (Nacht van de literatuur) Museum Flehite : interview Nicolaas Matsier, auteur van de roman *Advocaat van Holland* (over Johan van Oldenbarnevelt)

Oktober Maand van de Geschiedenis www.maandvandegeschiedenis.nl

Donderdag 3 oktober 15-16 uur Museum Flehite : rondleiding langs oude meesters van Vozyakov

Zaterdag 5 oktober 15-17 uur Sint-Joriskerk: Sint-Jorislezing met Ben Knapen over Johan van Oldenbarnevelt

Maandag 7 oktober 14 uur Museum Flehite : Dirk Steenbeek over Jan Francken, de dienaar van Johan van Oldenbarnevelt.

11, 12 & 13 oktober Nationale Archeologiedagen

Vrijdag 11 oktober 20-22 uur Centrum voor Archeologie Westsingel 46 : lezingenavond zie www.archeologiedagen.nl en scheplog.blogspot.nl

Zaterdag 12 oktober 12-17 uur: Open Dag Centrum voor Archeologie Westsingel 46

Dinsdag 15 oktober 20 uur Museum Flehite : OVF-lezing met Josine Pouwels *Titia Bergsma en de vrouw in Japan* (in kader van het thema van de Maand van de Geschiedenis Hij/Zij)

Donderdag 17 oktober 20 uur: NGV-lezing Henk Feikema: *Rust genealogie op historisch drijfzand?*

Zondag 20 oktober 13.30-14.30 uur en **donderdag 31 oktober** 19.30-20.30 uur Keizaal Eemhuis: lezing Archief Eemland door historicus Joris Amerlaan over de bewoners van huis 't Vagevier in de Gouden Eeuw (zie pp. 6-7)

Vrijdag 18 en vrijdag 25 oktober Archief Eemland : workshop *Schrijven over geschiedenis*

Maandag 11 november 20 uur : NGV-lezing

Donderdag 28 november 17 uur Sint-Joriskerk : uitreiking Jaarboek

Donderdag 12 december 20 uur : NGV-lezing

NGV lezingen Centrum 'De Brug' Schuilburgerweg 2
20 uur - gratis toegang www.ngv.nl

OVF-lezingen in Museum Flehite
20 uur - gratis toegang voor OVF- leden, €5,00 voor niet-leden. Zaal open 19.30 uur.

KRONIEK

verschijnt vier maal per jaar en is een uitgave van Stichting Flehite Publicaties.

U ontvangt het blad door lid te worden van:

■ Oudheidkundige Vereniging Flehite voor €30,-, waarbij u ook het jaarboek Flehite ontvangt;

■ Stichting Archeologie Amersfoort voor €25,- per jaar, met optie jaarboek Flehite.

Oudheidkundige Vereniging Flehite

Secretaris: Jan Carel van Dijk

Toscastraat 1 • 3816 TH Amersfoort

033 475 12 49

secretariaat@historisch-amersfoort.nl

www.historisch-amersfoort.nl

Museum Flehite

Postbus 699 • 3800 AR Amersfoort

033 247 11 00

info@museumflehite.nl

www.museumflehite.nl

Bezoekadres: Westsingel 50 en Breestraat 80

Open: di-vr 11-17 uur, za-zo en

tweede feestdagen 12-17 uur

Afdeling SO/Monumentenzorg Amersfoort

Postbus 4000 • 3800 EA Amersfoort

033 469 48 16

ma.cramer@amersfoort.nl

Bezoekadres: Stadhuisplein 1

Open: ma-vr 9-17 uur

(graag op afspraak)

Archief Eemland

Postbus 4000 • 3800 AE Amersfoort

033 469 50 17

archiefeemland@amersfoort.nl

www.archiefeemland.nl

Bezoekadres: Het Eemhuis, Eemplein 73

Open: ma-vr 9-17 uur; inzien van originele

stukken alleen op afspraak

Stichting Archeologie Amersfoort (STAA)

Centrum voor Archeologie

Westsingel 46 • 3811 BB Amersfoort

033 463 77 97

fme.snieder@amersfoort.nl

www.amersfoort.nl/archeologie

www.stichtingarcheologieamersfoort.nl

info@stichtingarcheologieamersfoort.nl

Open: wo 14-16.30 uur en op afspraak

Redactie

Max Cramer • Jan Carel van Dijk •

Lydia Edelkoort • Joanne Fokkema •

Francien Snieder • Dirk Steenbeek

Redactieadres

Lydia Edelkoort, Museum Flehite

Breestraat 80 • 3811 BL Amersfoort

l.edelkoort@museumflehite.nl

De redactie behoudt zich het recht voor om artikelen in te korten en/of te herschrijven, zo mogelijk in overleg met de auteur.

Meningen verwoord in de artikelen zijn niet noodzakelijk die van de redactie.

Uitgave van de Kroniek wordt mede mogelijk gemaakt door

Van de
Burg & Strooij
www.burgstroom.nl restauratiebedrijf

<http://www.vandeburgtenstrooij.nl>